

DOI: 10.26565/2220-8089-2020-38-13
УДК 327(075).88

Сутула Оксана Анатоліївна

ст. викладач кафедри соціології
та політології,
Національний технічний
університет «ХПІ»,
вул. Кирпичова, 2, Харків, 61002,
sutula.oksana5@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-3788-464X>

Григор'єва Світлана Василівна

ст. викладач кафедри
соціології та політології,
Національний технічний університет «ХПІ»,
вул. Кирпичова, Харків, 2, 61002,
sgrygoryeva1970@gmail.com,

<https://orcid.org/0000-0002-5092-4354>

ГЕОПОЛІТИЧНІ СКЛАДОВІ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ: КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Радикальні трансформації у світовій геополітичній реальності призвели до появи новітньої форми геополітичного конфлікту – гібридної війни. Зазначено актуальність розуміння поняття «гібридна війна», систематизації геополітичних концепцій, розробки і впровадження технології досягнення консенсусу у світових та регіональних гібридних війнах. Розглядаються основні характерні риси російсько-української гібридної війни з точки зору класичних та сучасних геополітичних концепцій.

Акцентовано увагу на тому, що російсько-українська гібридна війна відбувається у принципово новому світовому геополітичному середовищі. Розв'язання воєнних дій з боку країни-агресора вказує на неспроможність досягти мети несилловими методами. Доводиться, що основні геостратегічні цілі Росії пов'язані з намаганням перетворити власні євразійські ресурси на єдині у світі. Таким чином, по-перше, створюється конкуренція атлантичній геополітичній системі, а по-друге, це може призвести більшість держав, в тому числі й Україну до енергетичного виснаження, що сприятиме інституційному руйнуванню та кризі легітимності влади.

Доводиться, що головна причина розв'язування російсько-української гібридної війни пов'язана з бажанням РФ відновити регіональне та світове лідерство. Така геостратегія базується на всебічно обґрунтованій геополітичній євразійській концепції Росії, яка надає російській експансії цивілізаційний зміст і виправдовує необхідність об'єднання євразійського материка як противагу експансії атлантизму. З позиції цивілізаційного підходу, підкреслюється геополітична вразливість України через те, що вона знаходиться на межі зіткнення двох потужних цивілізацій – євразійської та європейської. Зазначено, що під час загострення протистояння геополітична межа перетворилася на реальну лінію фронту, а територія України використовується як плацдарм для воєнних дій. Виокремлюються геостратегічні чинники, що пояснюють умови існування сучасних взаємовідносин між державою-агресором та державою-об'єктом.

Ключові слова: геополітична концепція, цивілізаційний простір, кіберпростір гібридна війна, інформаційна війна.

Сутула Оксана Анатольевна

ст. преподаватель кафедры
социологии и политологии,
Национальный технический университет «ХПИ»,
ул. Кирпичева, Харьков, 2, 61002,
sutula.oksana5@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0003-3788-464X>.

Григорьева Светлана Васильевна

ст. преподаватель,
Национальный технический университет «ХПИ»,
ул. Кирпичева, 2, Харьков, 61002,
sgrygoryeva1970@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0002-5092-4354>.

ГЕОПОЛИТИЧЕСКИЕ СОСТАВЛЯЮЩИЕ ГИБРИДНОЙ ВОЙНЫ: КОНЦЕПТУАЛЬНЫЙ АНАЛИЗ

Радикальные трансформации в мировой геополитической реальности привели к появлению новейшей формы геополитического конфликта – гибридной войны. Указана актуальность понимания понятия «гибридная война», систематизации геополитических концепций, разработки и внедрения технологии достижения консенсуса в мировых и региональных гибридных войнах. Рассматриваются основные характерные черты феномена российско-украинской гибридной войны с точки зрения классических и современных геополитических концепций.

Акцентируется внимание на том, что российско-украинская гибридная война происходит в принципиально новой мировой геополитической среде. Развязывание военных действий со стороны государства-агрессора указывает на несостоятельность достичь цели несиловыми методами. Доказывается, что основные геостратегические цели России связаны с попыткой превратить собственные евразийские ресурсы в единственные в мире. Таким образом, во-первых, создается конкуренция атлантической геополитической системе, а во-вторых, это может привести большинство государств, в том числе и Украину к энергетическому истощению, что будет способствовать институциональному разрушению и кризису легитимности власти.

Доказывается, что основная причина решения российско-украинского гибридной войны связана с желанием РФ восстановить региональное и мировое лидерство. Такая геостратегия основывается на всесторонне обоснованной евразийской геополитической концепции России, которая предоставляет российской экспансии цивилизационный смысл и оправдывает необходимость объединения евразийского материка как противовеса экспансии атлантизму. С позиции цивилизационного подхода подчеркивается геополитическая уязвимость Украины из-за того, что она находится на грани столкновения двух мощных цивилизаций – евразийской и европейской. Указано, что во время обострения противостояния геополитическая граница превратилась в реальную линию фронта, а территория Украины используется как плацдарм для военных действий. Выделяются геостратегические факторы, которые объясняют условия существования современных взаимоотношений между государством-агрессором и государством-объектом.

Ключевые слова: геополитическая концепция, цивилизационное пространство, киберпространство, гибридная война, информационная война.

Oksana Sutula

lecturer Department of sociology
and political science,
National Technical University «KhPI»,
2, Курпичова str., Kharkiv, 61022, Ukraine,
sutula.oksana5@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0003-3788-464X>

Svetlana Grygoryeva

lecturer Department
of sociology and political science,
National Technical University «KhPI»,
2, Курпичова str., Kharkiv, 61022, Ukraine,
sgrygoryeva1970@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-5092-4354>

GEOPOLITICAL COMPONENTS OF HYBRID WAR: CONCEPTUAL ANALYSIS

Radical transformations in the global geopolitical reality led to the immediate development of the latest form of geopolitical conflict – hybrid war. The urgency of understanding is indicated the concept of "hybrid war", of systematization geopolitical concepts, development and implementation of reaching a consensus technology in global and regional hybrid wars. The main characteristic features of the Russian-Ukrainian hybrid war are considered from the point of view of classical and modern geopolitical concepts are considered.

Emphasis is placed on the fact that the Russian-Ukrainian hybrid war is taking place in a fundamentally new world geopolitical environment. Denouement of hostilities from the aggressor country indicates the inability to achieve the goal by non-forceful methods. It is proved that the main geostrategic goals of Russia are associated with an attempt to turn its own Eurasian resources into the only ones in the world. Thus, firstly, it will create competition for the Atlantic geopolitical system, and secondly, it could lead most states, including Ukraine, to energy depletion, which would contribute to institutional destruction and a crisis of the legitimacy of power. It is being proved that the main reason for the Russian-Ukrainian hybrid war is Russia's desire to restore regional and world leadership. This geostrategy is based on a well-founded geopolitical Eurasian concept of Russia, which gives Russian expansion a civilizational meaning and justifies the need to unite the Eurasian continent as a counterweight to the expansion of Atlanticism. From the standpoint of the civilization approach, the geopolitical vulnerability of Ukraine is emphasized due to the fact that it is on the verge of a collision of two powerful civilizations - Eurasian and European. It is noted that during the escalation of the confrontation, the geopolitical border became a real front line, and the territory of Ukraine is used as a springboard for military action. Geostrategic factors are highlighted that explain the conditions for the existence of modern relations between the aggressor state and the object state.

Keywords: *geopolitical concept, civilization space, hybrid war, informational war, expansion, cyber space.*

У XXI ст. одними із новітніх глобальних загроз виступають локальні військові конфлікти та війни гібридного характеру, що виникають на геополітичному і територіальному ґрунті. Усвідомлення наявності нового рівня небезпеки змушують держави переглянути концептуальні та практичні засади національної безпеки й оборони. На жаль, для України така ситуація є на сьогодні найактуальнішою.

У зв'язку з цим особливого значення набуває необхідність осмислення дискурсу, основу якого становить поняття «гібридна війна». У сучасній науковій літературі на цей базі формується цілий комплекс понять і категорій, які суттєво доповнюють і поглиблюють вищезазначений дискурс. Проблематиці гібридної війни у різних аспектах присвячено наукові праці таких відомих зарубіжних і вітчизняних дослідників, як М. Кайлан, М. Лібіка, Д. Ліллекер, Дж. МакКуен,

Дж. Грюндер, Н.Дж. Спикмен, Ф. Хоффман, О. Базалук, В. Бебик, К. Войтовський, В. Горбулін, О. Кондратенко, О. Литвиненко, Є. Магда, В. Остроухов, Б. Парахонський, Г. Почепцов, І. Рущенко, М. Требін, І. Хижняк, С. Юрченко, Г. Яворська та ін.

З точки зору історичної ретроспективи, поняття «гібридна війна» не є винаходом ХХІ ст. Ще з часів античних і до сучасних війн в ХХІ ст. (лівано-ізраїльський, російсько-грузинський, російсько-український збройні конфлікти) завойовники нарівні з фізичними і механічними принципами веденням битв застосовували різноманітні економічні, психологічні, пропагандистські засоби для досягнення перемоги. Але однією з найбільш характерних рис гібридної війни ХХІ ст. є прагнення та практична можливість агресора базуючись на власних концептуальних та ідеологічних засадах, самостійно переглядати принципи світового геополітичного устрою і проводити його геополітичне перезавантаження. Тобто світові країною, що розв'язала війну, нав'язується своє бачення конкретної моделі міжнародної реальності та міждержавних відносин як єдиної і вірної.

Зазначимо, що російська агресія проти Української держави з 2014 р. є прикладом геополітичного конфлікту та гібридної форми війни, яка впливає і на стан світового порядку. Саме тому сучасні динамічні політичні події в Україні потребують системного геополітичного концептуального підходу.

З позиції цивілізаційного підходу, Україна знаходиться на межі зіткнення двох потужних цивілізацій – східної або євразійської та західної або європейської. За визначенням Р. Коллінгса, в умовах боротьби двох суперпотужностей за домінацію Україна опинилася в «буферній зоні». Такі держави, рано чи пізно втрачають свій суверенітет і територіальну цілісність у результаті наміру як Сходу, так і Заходу захопити чи розділити геополітичний простір серединної держави (Коллінз 2015: 102).

Зазначимо, що протягом ХХ ст. українське питання було одним із центральних у світових геополітичних концепціях. Так, учені Х. Макіндер, Р. Сетон-Уотсон, М. Вебер вказували на те, що від геополітичного вибору України та визначення пріоритетності її зовнішньої політики залежить рівень європейської безпеки і стабільності.

Протилежного концептуального погляду дотримувався З. Бжезінський. Він доводив, що саме євразійський чинник відіграє найважливішу роль у розподілі світового

простору. Єдиним сенсом існування сучасної Росії є участь у геополітичній боротьбі, в якій континентальна Євразія протистоїть морським державам і заокеанській Америці З. Бжезінський вважав, що за умов нового світового порядку сучасний світ характеризується нестабільністю на глобальному та регіональному рівнях. Геополітичним центром нестабільності на регіональному рівні виступає Україна, оскільки вона є середньою державою між Центральною та Східною Європою. Саме від вираженого геополітичного визначення України залежить світовий безпековий аспект (Бжезінський 2018: 220).

Інший вимір геополітичної теорії запропонував Г. Кіссінджер. Сучасний світовий геополітичний процес складається з так званих світових центрів і осередків. У певних ситуаціях між ними відбуваються різноманітні геополітичні форми взаємодії, які іноді набувають конфліктного характеру. З часом це призводить до зіткнення світових силових центрів або цивілізаційного протистояння. Ті держави, що не мають геополітичних амбіцій, виступають об'єктами і для власного існування перебувають в зоні впливу суб'єкта. В результаті з'являється необхідність в розподілі сфер впливів між світовими центрами, що виправдовує домінуючий статус супердержави в конкретному геополітичному полі (Кіссінджер 2017: 55). Зазначимо, що сьогодні теорія Г.Кіссінджера має широке теоретичне та практичне застосування російською школою геополітики для пояснення своїх геостратегічних дій.

Наприкінці ХХ ст. С. Хантінгтон вказував не те, що Українська держава знаходиться на лінії розлому між західною і незахідними цивілізаціями, яка з часом може перетворитися на реальну лінію фронту (Хантінгтон 1998). Сьогодні на прикладі російсько-українській гібридній війні ми можемо констатувати, що припущення вченого мали пророцький характер. Саме від Росії постійно йдуть меседжі щодо створення не європейських об'єднань та організацій різного формату для того, щоб мати вплив на західну цивілізацію. Основними конкурентами США і Європи виступають Росія, Китай, Індія, певні ісламські країни. Цей фактор доводить, що стосунки між західною і незахідними цивілізаціями мають гібридний характер, який має високу ступінь напруги. Іншими словами ми можемо констатувати, що гібридна світова війна вже розпочалася.

У російській геополітичній концепції домінує ідея світового балансу сил супердержав. До таких держав відносяться ті, які

мають високий військовий, ракетний, ядерний потенціал – це США, КНР, РФ. Інші країни або мають бути включені у сферу впливу супердержав, або їхні території перетворюються на так звану буферну зону. Згідно з концепцією С. Хантінгтона, буферна зона між Росією та Середньою Європою повинна проходити між країнами Прибалтики, Польщі, Молдови та України (Хантінгтон 1998). Особливістю географічного розташування України є наявність кордону з РФ, що зумовлює вразливість її геополітичного положення. Однією з причин російсько-української гібридної війни є потреба Росії в припиненні атлантистського контролю над українською територією та створенні євразійської континентальної оборонної системи.

Геостратегічна мета РФ пов'язана з намаганням перетворити власні євразійські ресурси на єдині у світі, які з часом повністю зруйнують атлантичну геополітичну систему. Досягненню цієї мети слугують різноманітні гібридні конфлікти на підлеглих території.

Згідно з науковим підходом Дж. МакКуена, сучасні гібридні конфлікти розгортаються в чотирьох проекціях: фізичній, соціальній, когнітивній, інформаційній. У фізичному просторі це боротьба проти озброєного супротивника, у соціальному – це боротьба за людський капітал, за підтримку з боку місцевого населення, у когнітивному – це боротьба за збереження та отримання нових знань і форм поведінки, у інформаційній – це боротьба за пропагандистські методи, ведення смислової війни (Першин 2015: 81).

Американський теоретик у сфері збройних конфліктів та військово-політичної стратегії Ф. Хоффман, використовуючи структурно-функціональну теорію, розкрив сутність, форми та принципи військово-політичного насилля. Він вважав, що під сучасним визначенням гібридної війни необхідно розуміти мультимодальні поєднання традиційних і нерегулярних бойових дій із все більшим залученням недержавних суб'єктів, які володіють доступом до новітньої зброї і технологій (Хоффман 2013: 55-58). До таких недержавних суб'єктів учений відносив терористичні організації, кримінальні об'єднання які через кон'юнктуру політичну ситуацію отримують монопольне право на застосування силових ресурсів.

Європейський експерт з міжнародної політики А. Ланоска розглядає гібридну війну як стратегію, в рамках якої поєднуються різні інструменти національної могут-

ності для досягнення зовнішньополітичних цілей (Lanoszka 2017). Така стратегія може бути пов'язана з територіальною експансією, впровадженням країною-агресором своїх інститутів влади, практичним застосуванням інформаційних, технологічних, кіберзагроз з метою знищення держави як суб'єкта. В технологічному плані існує велика небезпека через втручання в роботу системи безпеки енергетики, виробництва, транспорту, технологічних серверів, джерел живлення, стратегічних природних об'єктів тощо. За таких умов агресор використовує принцип шантажу. Для досягнення зовнішньополітичних цілей РФ активно використовує у якості «енергетичної зброї» власний паливно-енергетичний комплекс. В умовах гібридної війни проти України, окрім військових дій, було застосовано торгівельно-економічну і енергетичну війну, яка характеризувалася не тільки підвищенням ціни на газ, а іноді і припиненням його поставок, але й завдала удару по вугільно-видобувній галузі, зруйнувавши роботу понад половину шахт на підконтрольних територіях. У свою чергу Україна мала можливість використовувати міжнародні організації як захисний бар'єр, як ресурс у протистоянні. Проте частина західноєвропейської політичної еліти, бажаючи зберегти дружні стосунки з важливим постачальником енергоресурсів, намагалася розглядати поведінку Росії лише в межах економічної раціональності, нехтуючи міжнародними правовими засадами.

Український дослідник Є. Магда розглядає гібридну війну з позиції права. «Прагнення однієї держави нав'язати іншій (іншим) свою політичну волю шляхом комплексу заходів політичного, економічного, інформаційного характеру та без оголошення війни відповідно до норм міжнародного права» (Магда 2017: 54). З правової точки зору, гібридна війна небезпечна тим, що поперше, їй притаманна парадоксальна ситуація, коли стан війни є одночасно й станом миру, тобто штучно створюється ситуація невизначеності. Тому більшість конфліктних ситуацій не підпадає під юридичну відповідальність. У зв'язку з цим, інститут правосуддя фактично не може виконувати свої функціональні обов'язки. По-друге, з позиції національної безпеки, держави фактично відбувається нівелювання понять «державний кордон», «внутрішній та зовнішній суверенітет держави» тощо, що призводить до зростання сепаратистських настроїв серед населення та застосування технології «м'якої сили». По-третє, агресор намагається як

можна довше залишатися публічно непричетним до військового конфлікту, а тому в подальшому ситуація загострюється та переростає у військове протистояння.

Українські вчені Б. Парахонський та Г. Яворська вважають, що базовою ознакою сучасних гібридних війн є активне ведення інформаційних війн. Вони вказують на те, що насправді війна ведеться за владу над волею, свідомістю та реальністю людей, але з часом можна опанувати й соціально-політичний простір, історичний час і життєві ресурси (Парахонський, Яворська 2019: 349). Відмітимо, що принципи інформаційної війни полягають у прагненні однієї держави впливати на свідомість населення різноманітними методами: від агресивних – залякування, дезінформування, деморалізування населення до лояльних, які базуються на маніпуляційних технологіях смислової війни і реалізуються через ЗМІ, Інтернет, кінопродукцію, літературу тощо.

Учений І. Рущенко звертає увагу на те, що гібридна війна поєднає традиційні (війна за територію) і нетрадиційні методи ведення війни: економічна, торгівельна, енергетична, інформаційна, кібернетична та інші форми війни, що не ведуться безпосередньо на полі бою або театрі воєнних дій, проте можуть мати згубні наслідки для країни, що обрана жертвою агресії (Рущенко 2015: 219).

Дійсно, гібридна війна відбувається у принципово новому світовому геополітичному середовищі. Її підступністю є те, що вона по-перше, використовує здобутки цивілізації для досягнення виключно егоїстичних намірів. По-друге, відбувається в умовах глобалізованого кіберпростору, який базується на складних технологіях та характеризується взаємозалежністю комунікаційних та технотронних складових.

Український дослідник О. Литвиненко розглядає феномен гібридної війни з позиції парадигми державного управління. Він вказує на той факт, що початковий етап гібридної війни починається з дестабілізації соціально-політичної ситуації в державі (Литвиненко 2016: 45-49). Першими, хто відчуває на собі елементи гібридного тиску, – це державні владні інститути та структури. Велику роль відіграють інформаційні та економічні засоби які використовуються агресором для ліквідації довіри населення до влади. Головна тактична мета – спровокувати офіційну українську владу на застосування сили, що призведе до тотального руйнування економічної і соціальної інфраструктури держави та до кризи легітимності. На

початку XXI ст. характерною особливістю української військової сфери була чітка направленість на руйнування системи національної безпеки і оборони, систематична відсутність належного фінансування, саботаж, зрадництво на всіх рівнях тощо. Підтримуючи осередок напруги на Донбасі та Криму, РФ прагне політичного, економічного, соціального виснаження Української держави. Таким чином, однією з відмінних рис гібридної війни XXI ст. є те, що політичні і інформаційні аспекти відіграють значно більшу роль ніж традиційні військові і механічні. Офіційно гібридна війна не оголошується, а тому не має початку і закінчення, оскільки мирна угода під час війни неможлива. Війна може бути закінчена тільки через брак ресурсів або політичної волі.

Аналізуючи вищезазначене, можна стверджувати, що на початку XXI ст. відбуваються радикальні трансформації у світовій геополітичній реальності. На зміну класичному геополітичному мисленню, яке використовує теорії життєвого простору, балансу сил, морської могутності, з'являються новітні концепції геостратегічного мислення, що базуються на розробках і впровадженнях технологій гібридних війн.

Таким чином, можемо зазначити, що під визначенням гібридної війни необхідно розуміти новітнє глобальне протистояння, що виникає в умовах сучасного світового геополітичного устрою, а також боротьбу між міжнародними суб'єктами за домінування і впливи, які використовують ресурси власних державних та недержавних інститутів та установ.

Гібридну війну доцільно кваліфікувати як новітню форму геополітичного конфлікту. Підтвердженням цієї тези виступають численні та різноманітні конфлікти у світі. Така ситуація вказує на наявність гібридного глобального протистояння та викликає потребу у формуванні нових форм геополітичного співіснування. Світова гібридна війна ведеться у фронтних межах єдиного глобалізованого простору. Цей простір має демаркаційну лінію між демократичними засадами, де панують правові, гуманні, безпечні принципи, та авторитарними, де панує право сильного. Технології гібридної війни спрямовані на руйнування демократичних принципів через своєрідне використання демократичного інструментарію.

На жаль з 2014 р. одним із таких фронтів є український, де агресором виступає Російська Федерація. Разом із цим Росія використовує одну з тактик гібридної війни і

прагне дестабілізувати не лише українське суспільство, але й розхитати політичну ситуацію в середині Євросоюзу, в ісламських країнах, навіть на американському континенті. Претензії РФ на регіональне та світове лідерство базуються на всебічно обґрунтованій геополітичній концепції російського євразійства, яка надає російській експансії цивілізаційний зміст і доводить необхідність в об'єднанні гігантських територій євразійського материка для боротьби зі спільним супротивником – атлантизмом.

Природне та геополітичне розташування України на межі зіткнення двох цивілізацій – євразійської та європейської, тривале спільне історичне минуле є вагомим підставою для підживлення сучасною Росією імперського бачення й спільного майбутнього, для чого необхідно постійне утримання Української держави в орбіті своїх геополітичних інтересів та пріоритетів. Звичайно, тривале перебування під ідеологічним впливом Росії, не могло не відбитися на масовій свідомості українців, частина яких ще перебуває під таким впливом, а інша (більша) налаштована на –відродження та укріплення національної української самоідентифікації.

Для повернення Української держави в її межі до поч. 2014 р. необхідно, щоб між владними структурами обох держав на правовому рівні було досягнуто консенсус базових геополітичних цінностей і пріоритетів, які мають визначати особливості поточних геополітичних змін. Але перш за все Україні необхідно повністю переглянути кризу призму сучасних російсько-українських відносин визначення концептуальних засад Конституції України, воєнної доктрини, стратегії соціально-економічного, розвитку, зовнішньої і внутрішньої політики, інформаційної безпеки, науки, освіти й виховання, національної культури тощо.

ЛІТЕРАТУРА

Коллинз, Р. 2015. *Макроистория: очерки социологии большой длительности*. М.: УРСС.

Бжезінський, З. 2018. *Велика шахівниця*. Х.: Фабула.

Кіссінджер, Г. 2017. *Світовий порядок. Роздуми про характер націй у світовому контексті*. К.: Наш формат.

Хантінгтон, С. 1999. *Новий світовий порядок у XXI столітті: тенденції та європейський вимір*. URL: http://www.uis.kiev.ua/strategy/hunt_world.html.

Першин, Ю. 2015. “Гибридная война” как интеллектуальная провокация”, *Ученые записки Крымского федерального университета имени*

В. И. Вернадского, 1: 80-88. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/gibridnaya-voyna-kak-intellektualnaya-provokatsiya/viewer>.

Хоффман, Ф. 2013. “Гибридные угрозы: переосмысление изменяющегося характера современных конфликтов”, *Геополитика* 21:45-62

Lanoszka, A. 2017. Russian hybrid warfare and extended deterrence in eastern Europe. URL: https://think.visegradfund.org/wp-content/uploads/Gerasymchuk_ThinkVisegrad.pdf.

Магда, Е. 2017. *Гібридна агресія для Росії: уроки для Європи*. К.: Каламар.

Парахонський, Б. Яворська, Г. 2019. *Онтологія війни і миру: безпека, стратегія, смисл: моногр.* К.: НІСД.

Рущенко, І. 2015. *Російсько-українська гібридна війна: погляд соціолога: моногр.* Х.: ФОП Павленко О. Г.

Литвиненко, О. 2016. *Тотальна війна по-путінськи: “гібридна” війна РФ проти України*. URL:

https://razumkov.org.ua/images/Material_Conference/2016_12_14/GIBRID-WAR-FINAL-1-1.pdf

REFERENCES

Collins, R. 2015. *Macrohistory: Essays in Sociology of the Long Run*. М.: URSS (in Russian).

Brzezinski, Z. 2018. *The Grand Chessboard*. Kharkiv: Fabula (in Ukrainian).

Kissinger, H. 2017. *World Order Reflections on the Character of Nations and the Course of History*. К.: Nash format (in Ukrainian).

Huntington, S. 1999. *The new world order in the XXI century: trends and the European dimension*. URL: http://www.uis.kiev.ua/strategy/hunt_world.html (in Ukrainian).

Pershin, Y. 2015. “Hybrid War” as an Intellectual Provocation”, *Scientific Notes V.I. Vernadsky Crimean Federal University* 1: 80-88. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/gibridnaya-voyna-kak-intellektualnaya-provokatsiya/viewer> (in Russian).

Hoffman, F. 2013. “Hybrid Threats: Reconceptualizing the Evolving Character of Modern Conflict”, *Geopolitika* 21: 45-62 (in Russian).

Lanoszka, A. 2017. Russian hybrid warfare and extended deterrence in eastern Europe. URL: https://think.visegradfund.org/wp-content/uploads/Gerasymchuk_ThinkVisegrad.pdf.

Magda, E. 2017. *Hybrid aggression for Russia: lessons for Europe*. К.: Kalamar (in Ukrainian).

Parakhonsky, B. Yavorska, G. 2019. *Ontology of war and peace: security, strategy, meaning*. К.: NISS. (in Ukrainian).

Rushchenko, I. 2015. *Russian-Ukrainian hybrid war: the opinion of a sociologist*. Kh.: FOP Pavlenko O.G. (in Ukrainian).

Litvinenko, O. 2016. *Total Putin-style war: "hybrid" war of the Russian Federation against Ukraine*. URL:

https://razumkov.org.ua/images/Material_Conference/2016_12_14/GIBRID-WAR-FINAL-1-1.pdf (in Ukrainian).